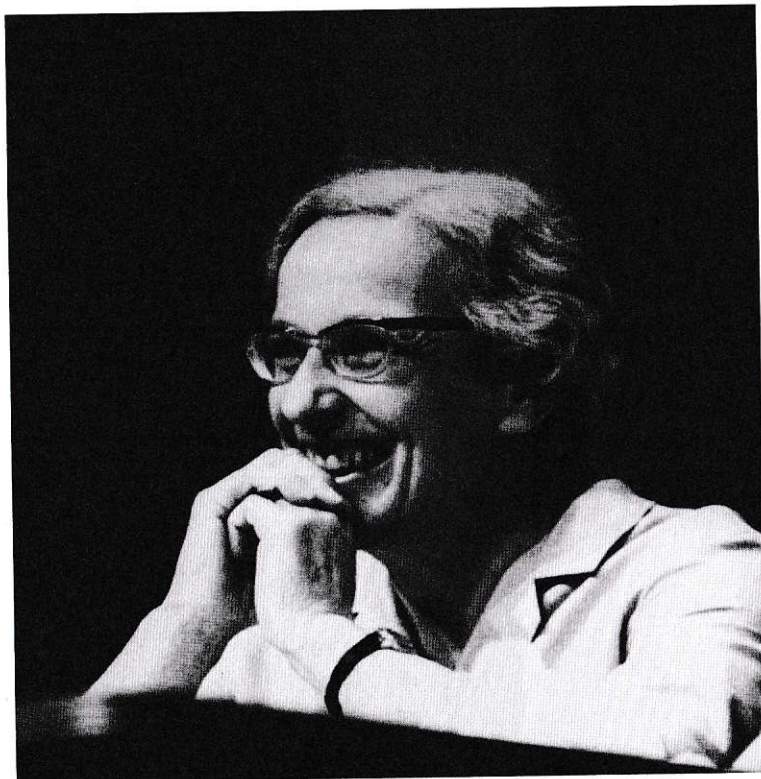

LBRIS

We know
books

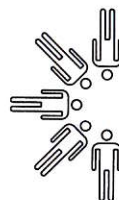
Marie-Louise von Franz
1915-1998

Simboluri arhetipale în basme

Opoziție și reînnoire

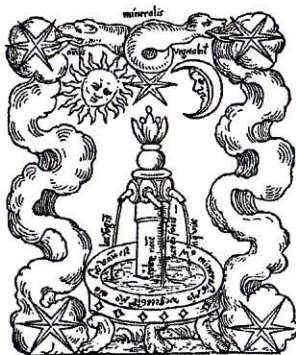
Marie-Louise von Franz

Traducere din limba engleză de
Oana Badea

MISTERELE
INCONȘTIENȚULUI
COLECTIV

TREI

Logoul Fundației de Psihologie Jungiană, Küssnacht, Elveția:
Fons mercurialis din *Rosarium Philosophorum*, 1550 („Fântâna vieții“).

CUPRINS

Tema salvării.....	11
A. Salvarea prințului fermecat	15
B. Salvarea prințesei fermecate	195
C. Frații se salvează unul pe celălalt	316
<i>Bibliografie</i>	429
<i>Index de autori</i>	443
<i>Index de basme</i>	447
<i>Index tematic</i>	464

A.
SALVAREA PRINȚULUI
FERMECAT

Basmele sunt imagini ale evenimentelor arhetipale care modelează realitatea. Astfel, ele reflectă un proces la care participă atât bărbații, cât și femeile, prin inconștientul lor. Paginile care urmează explorează o temă ce face parte din acest proces și este adesea ilustrată în basme: eliberarea sau salvarea însoțitorului ori partenerului din circumstanțe nefericite.

Drama rezultată este și mai fascinantă deoarece figura feminină este atât imaginea femeii în sufletul bărbatului, cât și imaginea ideală a ființei feminine în sufletul femeii, la fel cum figura masculină este atât imaginea ființei spirituale în sufletul femeii, cât și ființa superioară în sufletul bărbatului. Cu alte cuvinte: un arhetip feminin poate apărea atât în sufletul bărbatului, cât și al femeii, la fel ca un arhetip masculin. Atunci când, pe măsură ce se desfășoară acțiunea, personajele ce reprezintă aceste arhetipuri relaționează unul cu celălalt și își influențează reciproc soarta, unul dintre ele este mai conștient și se străduiește activ să-l salveze pe celălalt, pe când celălalt este mai inconștient, mai legat de situația lor disperată.

După cum a arătat discuția despre basmele din volumul 1, personajele lor, ca imagini ale forțelor psihice, au fost caracterizate ca entități non-umane și limitate la acea sferă. Ele au fost descrise parțial ca suferind un chin enorm din care trebuiau să fie salvate de o conștiință umană superioară. Aici, salvarea înseamnă transformarea

- într-o ființă umană liberă, care își hotărăște conștient propria soartă și este într-o mai mare măsură independentă de forțele demonice ale materiei: așadar o transformare din natura demonică într-o umanitate superioară acesteia.
- 4 Tema salvării este ilustrată în basme atât de variat și cu atât simbolism profund încât s-ar putea spune că include adevărurile psihologice esențiale, care sunt prezentate ca imagini în basme.
- 5 Fără să comprimăm prea mult acest material bogat, putem împărți basmele în două grupuri: în primul grup, o protagonistă feminină salvează o figură-animus care a fost transformată în animal sau a fost vrăjită ori fermecată în alt mod; în al doilea grup, un bărbat își eliberează anima de sub vraja inconștientului. Însă, după cum vom vedea și după cum sugerează remarcile anterioare despre „realitatea” obișnuită a sufletului, această separare reprezintă un principiu ordonator conștient, prin care materia devine oarecum accesibilă, chiar dacă nu este complet înțeleasă. Un al treilea grup de basme, în care devine evidentă formal această relație reciprocă dintre bărbat și femeie în cadrul acțiunii simbolice și unde predomină o interpretare sau cealaltă, va stabili realitatea interpersonală a acestor basme mai clar la sfârșitul cărții de față.
- 6 Materialul prezentat aici ridică mai multe întrebări: de ce și cum a apărut această situație critică a imaginii sufletului, care trebuie să fie salvată? Și prin care poziție și acțiune umană poate fi ea eliberată?
- 7 Să începem cu un basm care, lăsând deoparte câteva diferențe minore, seamănă cu un grup de basme despre care am discutat în ultima parte a volumului 1. Acest basm, în care o femeie slujește un demon bătrân al pădurii, este cel al Fraților Grimm, „Căsuța din pădure”:
- 8 Un tăietor de lemne nevoiaș trăia împreună cu nevasta lui și cele trei fiice într-un bordei aflat la marginea unui codru pustiu. Într-o dimineață [...] el i-a spus nevastei sale [...]: „Spune-i fetei noastre cea mare să-mi aducă de mâncare în pădure”. [...] Dar fata nu a reușit să găsească drumul. [...]

Deodată, a văzut o lumină în depărtare, care pâlpâia printre copaci. În scurtă vreme a ajuns la o casă cu ferestrele puternic luminate. A bătut la ușă și s-a auzit o voce groasă dinăuntru: „Intră”. Fata a intrat în holul întunecat [...] Un bătrân cu părul sur stătea la masă, sprijinindu-și capul în mâini, iar barba albă i se revărsa peste masă până aproape de pământ. Lângă vatră se odihneau trei animale: o găină, un cocoș și o vacă bălțată. Fata i-a spus bătrânului ce i se întâmplase și l-a rugat să o găzduiască peste noapte. Bărbatul a spus:

„Găinușa mea bălaie,
Cocoșel cu mândre straie,
Și tu, vaca mea bălțată,
Răspundeți fetei pe dată!”

9

„Ducs!” au răspuns ele, iar pe limba lor probabil că însemna: „Bine”, căci bătrânul i-a spus: „O să ai aici adăpost și hrană, acum du-te la vatră și fă-ne ceva de mâncare”. Fata a găsit în bucătărie din toate cele trebuincioase și a gătit o cină gustoasă, însă nu se gândise defel la animale. [...] După ce s-a îndestulat, a spus: „Acum sunt obosită, unde găesc un pat să mă întind și să mă culc?” Animalele i-au răspuns:

10

„Cu el ai mâncat,
Cu el ai băut,
Dar gândul la noi nu ți-a fost.
Caută-ți singură loc de-adăpost!”

11

Apoi bătrânul i-a spus: „Urcă treptele și vei găsi o odaie cu două paturi”. [...] Fata a urcat. [...] După o vreme a venit și bătrânul cu părul sur, a ridicat lumânarea deasupra fetei și a scuturat din cap. Când a văzut că adormise buștean, a deschis o trapă în podea și a aruncat-o în pivniță.

12

[...] A pornit la drum și a doua fată [...], iar totul s-a petrecut la fel ca în ziua dinainte.

13

În a treia zi, mezina [a urmat aceeași cale. Ajunsă la căsuță, totul s-a întâmplat ca înainte.] [...] Fata s-a dus la vatră, unde stăteau animalele, a mângâiat cocoșul și găina [...], și a

14

mângâiat și vaca bălțată [...] După ce au fost hrănite animalele, fata s-a așezat la masă lângă bătrân. [...]

15 Apoi fata a întrebat: „Nu ar trebui să mergem la culcare?”

Animalele au răspuns:

„Ducs,

Cu noi ai mâncat,

Setea ne-ai astâmpărat

Și te-ai îngrijit cu drag de fiecare,

Somn ușor! E timpul de culcare“.

16 Fata a dormit liniștită până la miezul nopții, când a auzit o asemenea hărmălaie în casă, încât s-a trezit. Pârâia și scârțâia prin toate ungherele; ușile se deschideau cu zgomot și se izbeau de perete. Grinzile trosneau ca și cum ar fi fost smulse din încheieturi, iar treptele păreau că sunt gata-gata să se prăbușească. În cele din urmă s-a auzit o bubuitură asurzitoare, ca și când s-ar fi prăbușit întregul acoperiș. Însă zgomotele s-au potolit și, cum nu i se întâmplase nimic, fata [...] a adormit la loc. Dar când s-a trezit a doua zi din cauza luminii soarelui, ce i-au zărit ochii? Se afla într-o sală mare și în jurul ei toate se scâldau într-o strălucire nemaivăzută; pereții erau zugrăviți cu flori de aur pe un câmp de mătase verde, patul era de fildeș și plapuma de catifea purpurie, iar pe un scaun din aprotiere se afla o pereche de pantofi brodați cu mărgăritare. [...] Trei servitori îmbrăcați în straie bogate au intrat în iatac și au întrebat-o ce le poruncește. „Mă scol de îndată, să-i găsesc bătrânului o ciorbă și, după aia, o să-mi satur găinușa cea drăguță, cocoșelul cel frumușel și frumoasa vacă bălțată.“ Credea că moșneagul se trezise demult, dar când s-a uitat spre patul lui, a văzut că nu se afla el acolo, ci un străin. [...] Acesta s-a trezit, s-a ridicat în capul oaselor și a spus: „Sunt fecior de împărat și am fost blestemat de o vrăjitoare afurisită să trăiesc în pădurea asta, sub chipul unui om bătrân albit de ani; nimănu mi s-a îngăduit să mă însoțească, în afară de cei trei servitori, care au luat unul înfățișare de găinușă, altul de cocoșel și altul de vacă bălțată. Și îmi era dat să zac sub puterea

blestemului până ce s-ar fi ivit o fată cu inimă atât de bună, încât bunătatea ei să se reverse nu numai asupra oamenilor, ci și asupra animalelor — tu ai făcut acest lucru și în miez de noapte ne-ai izbăvit de cruntul blestem, iar căsuța cea veche din pădure s-a prefăcut iarăși în palatul meu împărătesc“. [...] Fiul de împărat le-a poruncit celor trei servitori să plece și să-i aducă pe tatăl și mama fetei la petrecerea de nuntă. „Dar unde sunt surorile mele?“ a întrebat fata. „Le-am încuiat în pivniță și mâine vor fi duse în adâncul pădurii, la un cărbunar, ca să-l slujească până ce se vor face mai bune și nu vor mai lăsa biete animale să flămânzească.“²

Acest subiect seamănă cu cel din alte două basme: „Răsplata fiicei vitrege și a slujnicei“ (Finlanda, nr. 53) și „Luna de pe frunte“, un basm persan.³ În ambele basme, eroina trebuie să îmbăieze și să despăducheze un bătrân. Asemănarea lor (vezi și „Vun'n Mannl Sponnelang“)⁴ face interpretarea detaliată inutilă. Însă motivul este important: bătrânul nu doar își arată recunoștința prin daruri, ci se transformă într-un fiu de împărat și în mirele eroinei. El apare întâi ca imagine a tatălui, așa cum întâlnim, de exemplu, în „Împăratul Cioc-de-sturz“,⁵ în „Allerleirauh“⁶ sau în „Calul magic“ (Turkestan,

² Nota traducătorului M.K.: Acest basm a fost prescurtat și ușor adaptat din *The Complete Grimm's Fairy Tales*, New York: Pantheon Books, 1944, pp. 698–704. Această ediție a basmelor culese de Frații Grimm este folosită pe parcursul volumului de față.

³ Pentru aceste basme, vezi August von Löwis of Menar, ed., *Finnische und estnische Volksmärchen*, culese în *Märchen der Weltliteratur* [de aici înainte *MdW*], ed. Fr. v.d. Leyen și P. Zaubert, Jena: Eugen Diederichs, 1922; vezi și Arthur Christensen, trad., *Märchen aus Iran* [*MdW*], ed., v.d. Leyen, Jena: Eugen Diederichs, 1939, p. 90.

⁴ Paul Zaubert, ed., *Deutsche Märchen seit Grimm*, cules în *MdW*, vol. 1, ed. v.d. Leyen, Jena: Eugen Diederichs, 1922, p. 404.

⁵ *The Complete Grimm's Fairy Tales*, pp. 244–248.

⁶ *Ibid.*, pp. 326–331.

nr. 9),⁷ unde efectul este negativ, sau în „Luna de pe frunte“, unde imaginea tatălui apare în aspectul său dublu. Cea de-a doua înfățișare a sa reprezintă imaginea sufletului pe care se întemeiază legăturile iubirii ce îmbogățesc viața.

¹⁸ Astfel, privind în retrospectivă, cele două figuri împărtășeau probabil o identitate secretă și în basmele discutate anterior. Din punct de vedere intrapsihic, în loc ca figurile să se *schimbe*, puterea lor psihică a fost transformată,⁸ din manifestarea tatălui în cea a fiului. În ceea ce privește psihicul femeii, arhetipul comun ambelor manifestări este „animusul“ (adică imaginea componentei masculin-spirituale a sufletului său). Acest lucru corespunde și cu figurile nesalvate ale tatălui din alte basme (de exemplu, „Pasărea de aur“⁹), unde astfel de procese tind să fie reflectate în sufletul bărbatului (mai degrabă decât în al femeii). În cele din urmă, avem de-a face cu arhetipul tatălui ca demon infernal, care poate apărea în sufletul oricărei persoane. Acest „spirit divin“ se manifestă în natură și astfel participă la imperfecțiunea și străduința sa oarbă de dezvoltare. Am fost deja martorii transformării acestei imagini a tatălui dintr-un bătrân într-un tânăr în „Lebăda roșie“ (America de Nord, nr. 14).¹⁰ Acest motiv arhetipal larg răspândit stă la baza ideilor de regenerare regală sau divină la multe popoare din întreaga lume.

¹⁹ La fel ca în „Lebăda roșie“ (America de Nord, nr. 14) și similar cu perspectivele alchimiei medievale, acest *spiritus mundi* (spiritul lumii) întunecat are nevoie de salvare umană. În basmul de față, actul de salvare este săvârșit de o femeie și implică astfel afecțiunea iubitoare. Este semnificativ faptul că cele trei animale trebuie să fie îngrijite cu deosebită atenție, fiindcă spiritul întunecat al naturii

⁷ Gustav Jungbauer, ed., *Märchen aus Turkestan und Tibet*, în *MdW*, ed. v.d. Leyen și Zaubert, Jena: Eugen Diederichs, 1923.

⁸ Înlocuirea celor șapte pitici — în unele variante, ei sunt un bătrân — cu un prinț în „Albă-ca-Zăpada“ (*The Complete Grimm's Fairy Tales*, pp. 249–258) ilustrează același proces.

⁹ *The Complete Grimm's Fairy Tales*, pp. 272–279.

¹⁰ Walter Krickeberg, ed., *Indianermärchen aus Nordamerika*, în *MdW*, ed. v.d. Leyen și Zaubert, Jena: Eugen Diederichs, 1924.

este asociat în mod straniu cu esența animalelor, plantelor și chiar a obiectelor neorganice. Dar sensul real al acestei griji însemnate față de animale va ieși la suprafață abia atunci când vom analiza basmele în care însoțitorul sau partenerul care trebuie să fie salvat este un animal.¹¹ Ca ființe umane, ar trebui să „le arătăm respect“ animalelor și să „privim înapoi“ către aceste componente psihice, către sufletele animale din materialul nostru genetic, ereditar, altfel vom fi aruncați într-o pivniță sau o temniță. Așadar suprimarea unor astfel de suflete parțiale nu contribuie la libertatea umană, ci leagă ființele umane de întunericul lor. Pivnița este o imagine a zonelor htonice ale ființei noastre interioare și a forțelor inconștiente care acționează acolo,¹² sub puterea cărora sunt ținute captive, fără urmă de speranță, persoanele care nu au nicio relație cu propria lor natură.

În „Căsuța din pădure“, petrecerea nopții împreună sugerează că eroina îl agreează pe bătrân, în ciuda înfățișării lui dizgrațioase. De obicei, femeile au sarcina de a îndeplini astfel de acte de izbăvire în basme. În basmul de față, este semnificativ și faptul că o femeie trebuie să destrame blestemul: la urma urmei, după cum ni se spune, acesta a fost aruncat de o femeie, mai exact o vrăjitoare, arhetipul mamei teribile. Din punct de vedere psihologic, răul făcut de acest arhetip în sufletul bărbatului este compensat adesea doar de arhetipul

¹¹ Pentru o figură de tranziție către aspectul animal, vezi „Bătrâna guralivă“ (Suedia, nr. 27), Klara Stroebe, trad. *Nordische Volksmärchen*, vol. 1: Dänemark und Schweden, [*MdW*], ed. v.d. Leyen și Zaubert, Jena: Eugen Diederichs, 1922. Acest basm a fost citat ca o paralelă la „Împăratul Cioc-de-sturz“ (*The Complete Grimm's Fairy Tales*). Vezi și Novalis, *Fragmente*, prima ediție completă, ed., Ernst Kamnitzer, Dresda: Wolfgang Jess Verlag, 1929, nr. 653: „Dacă Dumnezeu poate deveni om, atunci poate deveni și piatră, plantă, animal și element, iar astfel poate avea loc salvarea perpetuă în natură“.

¹² Vezi pivnița vrăjitoarei și a bunicului din „Fecioara țar“ (Rusia, nr. 41); vezi August von Löwis of Menar [trad.], *Russische Volksmärchen*, cules în *MdW*, ed. v.d. Leyen și Zaubert (1921). Pentru o traducere publicată în limba engleză, vezi Alexander Afanașev, *Russian Fairy Tales*, trad. Norbert Guterman, Toronto: Pantheon Books, 1945, pp. 229–234.

asociat animei. Altfel, copiii vor fi nevoiți să poarte povara ca pe un blestem. Adică suferința continuă.¹³

21 Legătura dintre motivul blestemului generațional și cel al ferme-cării (vraja aruncată de o vrăjitoare) este descrisă atât poetic, cât și revelator în „Pisica albă“:

22 Un rege vădov îndoliat a alungat o vrăjitoare care i s-a înfățișat sub forma unei femei acoperite cu un voal încărcat cu diamante, stărnindu-i astfel furia. Drept răzbunare, ea a transformat castelul într-un „cuptor de piatră“ uriaș, afundat în nămeți imenși, iar pe rege, fiul lui și slujitorii săi, în corbi care dădeau târcoale stâncii. Curgea apă dintr-o gaură din stâncă, acoperind astfel grădinile și prefăcându-le într-un lac de gheață. „Veți rămâne fermecați până ce o tânără domniță va străbate lacul într-o caleașcă minunată și îl va săruta pe bătrânul corb“, a spus vrăjitoarea cea rea.

23 Bătrâna vrăjitoare avea o fiică la fel de malefică precum mama ei; dar era și tare proastă, așa că nu a învățat niciodată vrăjitorie. Așa s-a întâmplat să nu primească un prinț drept soț, ci un tăietor de lemne nevoiaș. Bărbatul avea o fetiță din prima căsnicie, iar fiica vrăjitoarei a devenit mama vitregă cea rea a copilei. Când pisica tăietorului de lemne a născut „patru pisicuțe drăgălașe, albe ca zăpada“, după care a murit, vrăjitoarea i-a poruncit fetei să înecze animalele în lacul înghețat. Fata a făcut o gaură în gheață, dar nu a putut să ducă până la capăt crima. Copleșită de suferință și tristețe, a adormit lângă copcă și a visat că o strigă cineva: „Intră, intră!“ Când s-a trezit, a văzut o sanie de aur în fața sa, cu cele patru pisici albe ca zăpada înhămate la ea. A condus acest vehicul miraculos spre peștera stâncoasă de pe malul lacului și s-a dat jos. Sania și pisicile au dispărut. În adâncul peșterii, a găsit două luminițe și un corb bătrân care croncănea și avea o cârpă legată la gât.

¹³ Pentru blestemul etern, fără sfârșit, vezi „Fantomele celor spânzurați“ (China, nr. 66); Richard Wilhelm. [trad.], *Chinesische Märchen*, cules în *MdW*, ed. v.d. Leyen, Düsseldorf-Köln: Eugen Diederichs, 1958.

„Vai, iată o pasăre, sărmana și biata de ea!“ a spus fata. A luat în mână animalul bolnav și l-a sărutat. Dar a urmat un zgomot asurzitor, de parcă se cutremura întreaga lume și stânca urma să se prăbușească peste ea. Înainte să-și dea seama ce s-a întâmplat, a văzut că se afla acum în mijlocul unei săli mari și luminoase, cu un rege în fața ochilor săi. Acesta a sărutat-o solemn pe copila uimită și i-a spus: „Ne-ai salvat! Acceptă să fii soția fiului meu și regina regatului nostru!“¹⁴

Acest basm se întinde pe parcursul a două generații și prezintă în 24 detalii rar întâlnite istoricul unui basm cu tema salvării. La fel ca în „Căsuța din pădure“, situația nefericită este provocată de blestemul unei vrăjitoare. Însă acesta este justificat: vrăjitoarea este o „mireasă falsă“ respinsă. Probabil că ar trebui să interpretăm moartea primei regine, un proces natural aflat dincolo de influența umană, ca pe sfârșitul unei etape de dezvoltare. Oricât ar fi de nobil, refuzul regelui de a se recăsători încalcă așadar legea progresului interior viu. Loialitatea regelui față de trecut mai indică și vârsta lui înaintată, orbirea și boala lui, deși în termeni de vinovăție, ca pe o scindare intenționată de legea naturii.

După cum a dezvăluit discuția noastră despre „căsătoria magi- 25 că“ (din volumul 1), atunci când moare femeia concretă, imaginea feminină a sufletului iese la iveală în bărbat într-un mod deosebit de clar și, ca să spunem așa, își cere realizarea (vezi, de exemplu, „Una, fata-elf“, Islanda, nr. 10).¹⁵ Atunci când regele respinge această sferă, anima devine negativă, în consecvență cu legea care spune că ceea ce este respins de conștiință exercită un efect negativ în inconștient. Sau, cu alte cuvinte: aspectul luminos al animei „a murit“, iar regele respinge aspectul întunecat fără vreo confruntare, fără să afle ce anume a provocat schimbarea; anticipând blestemul, acest proces reflectă deja aversiunea regelui față de viața emoțională și psihică.

¹⁴ Paul Zaunert, ed., *Deutsche Märchen aus dem Donaulande*, cules în *MdW*, ed. v.d. Leyen și Zaunert, Jena: Eugen Diederichs, 1926, p. 37. — Trad.

¹⁵ Hans Naumann și Ida Naumann, trad., *Isländische Volksmärchen*, în *MdW*, ed. v.d. Leyen și Zaunert, Jena: Eugen Diederichs, 1923.